

8. TAM kategorie

1. TAM kategorie u lexikálních sloves

1.1. Strukturace TAM funkcí

- T[empus] = čas: minulý, přítomný, budoucí
- A[spectus] = vid: perfektivní, imperfektivní
- M[odus] = způsob: indikativ, kondicionál, imperativ atd.
- sémantická funkce vs. paradigmatická hodnota
- částečná závislost hodnot různých kategorií (krychlické znázornění nefunguje!)
- pozor na pasti překladu!

Tab. 1: TAM hodnoty lexikálních sloves (2SG)

TAM	AS	AHI	PŘEKLAD
PRES	<i>peres</i>	<i>peres</i>	padáš
FUT	<i>pereha</i>	<i>pereha</i>	spadneš, budeš padat
AOR	<i>pe'al</i>	<i>pě'al</i>	spadl/a jsi
IMPF	<i>perehas</i>	<i>peresahi</i>	padal/a jsi; spadl/a bys, padal/a bys
IRR	<i>pe'alas</i>	<i>pě'alahi</i>	byl/a bys spadl/a, byl/a bys padal/a
IMP	<i>per</i>	<i>per</i>	spadni, padej

- PRES = présent
- FUT = futurum
- IMPF = imperfektum
- AOR = aorist, PRET = preteritum, PFV = perfektivum
- IRR = irrealis
- IMP = imperativ

1.2. Kategorie vidu

Tab. 2: Vid v češtině

	PERFEKTIVNÍ	IMPERFEKTIVNÍ
přítomný (ind.)	–	<i>pad-á-š</i>
budoucí (ind.)	<i>s-pad-n-e-š</i>	<i>bud-eš pad-a-t</i>
minulý (ind.)	<i>s-pad-l-js-i</i>	<i>pad-a-l-js-i</i>
potenciální kond.	<i>s-pad-l-by-s</i>	<i>pad-a-l-by-s</i>
nereálný kond.	<i>by-l-by-s s-pad-l</i>	<i>by-l-by-s pad-a-l</i>
imperativ	<i>s-pad-n-i</i>	<i>pad-ej</i>
akcijsartový prefix	<i>s-</i>	<i>0</i>
téma minulé	<i>0</i>	<i>-a-</i>
téma přítomné	<i>-n-e-</i>	<i>-á-</i>
formant imperativu	<i>-n-i</i>	<i>-ej</i>

- vid v češtině je derivační a je kombinován s akcijsartem
 IMPFV *padáš* > PFV *spadneš* > IMPFV *spadáváš*
 IMPFV *padáš* > PFV *upadneš* > IMPFV *upadáváš*
 (*dopadneš, napadneš, odpadneš, popadneš, propadneš, přepadneš, připadneš, rozpadneš, vpadneš, vypadneš, zapadneš* atd.)

Tab. 3: Vid v romštině

	PERFEKTIVNÍ	NE-PERFEKTIVNÍ
přítomný (ind.)	–	<i>per-es</i> PRES
budoucí (ind.)	–	<i>per-eh-a</i> FUT
minulý (ind.)	<i>pe-l'al</i> AOR	<i>per-eh-as</i> IMPF
potenciální kond.	–	–
nereálný kond.	<i>pe-l'al-as</i> IRR	–
imperativ	–	<i>per</i> IMP
flektivní kmen	<i>pe-</i>	<i>per-</i>
sufix vidu	<i>-l-</i>	<i>0</i>
sufix osoby/číslo	<i>-al-</i>	<i>-es/-eh-</i>

- vid v romštině je flektivní
- „pozitivní“ hodnotou je pouze perfektivum, je vyjádřeno pozitivním morfémem (perfektivním sufixem); druhá hodnota je vyjádřena nulovým morfem, jde o *ne*-perfektivum
- opozice vidu je relevantní pouze v minulém indikativu: *ne*-perfektivum je tu pragmatickou inferencí interpretováno jako *imperfektivum*
- aorist je primárně perfektivum, až pragmatickou inferencí je interpretován do minulého času

1.3. Sufix imperfekta

Tab. 4: Sufix imperfekta v severocentrální romštině

	NE-PERFEKTIVNÍ	PERFEKTIVNÍ
nulový morf	<i>per-es</i> PRES	<i>pe-l-al</i> AOR
<i>-as</i>	<i>per-eh-as</i> IMPF	<i>pe-l-al-as</i> IRR

Tab. 5: Sufix imperfekta v jihocentrální romštině

	NE-PERFEKTIVNÍ	PERFEKTIVNÍ
nulový morf	<i>per-es</i> PRES	<i>pé-l-al</i> AOR
<i>-ahi</i>	<i>per-es-ahi</i> IMPF	<i>pé-l-al-ahi</i> IRR

- a) PRES > IMPF: minulost n. podmíněnost
- b) AOR > IRR: podmíněnost
- *-as* ~ *-ahi* má temporálně-modální funkci: jak ji popsat jednotně?

1.4. Funkční interpretace

- ikonicitá: lex. význam(/vid) – vid – vid/osoba/číslo – čas/způsob
- „nehlubší“ (nejméně flektivní) kategorií u lexikálních sloves je vid
- proč je vyjádření času/způsobu dále od kmene než osoba/číslo?
- kmen: označovaná UDÁLOST
- sufix osoby/číslo: AKTÉR, aktualizátor události
- sufix imperfekta: „CÉZURA“, oddělení aktéra od situace promluvy
- perfektivní sufix: mluvčí vidí událost jako CELISTVOU (perspektiva)
- ukončení slovního tvaru: SITUACE promluvy

a. *per* *-es* (0)
 událost aktér ↔ situace

aktér (TY) je ve vztahu k události (PADÁNÍ) a ve vztahu k situaci proml.
 mluvčí nespecifikuje perspektivu k události > aktér je v události
 mluvčí nespecifikuje vztah k situaci promluvy > aktér je v situaci proml.
 „padáš“

b. *per* *-eh* *-as*
 událost aktér cézura situace

aktér (TY) je ve vztahu k události (PADÁNÍ) a ODDĚLEN od situace proml.
 mluvčí nespecifikuje perspektivu k události > aktér je v události
 „padal jsi“ (temporální oddělení: minulost)
 „padal bys“ (modální oddělení: potenciálnost)

- c. *pe -l' -al (0)*
 událost celistvost aktér ↔ situace
 aktér (TY) je ve vztahu k CELISTVÉ události (PADÁNÍ) a ve vztahu k sit. pr. mluvčí vidí událost jako celistvou > aktér je mimo událost mluvčí nespecifikuje vztah k situaci proml., ale vidí událost jako celistvou > událost je minulá „spadl jsi“

- b. *pe -l' -al -as*
 událost celistvost aktér cézura situace
 aktér (TY) je ve vztahu k CELISTVÉ události (PADÁNÍ) a ODDĚLEN od sit. pr. mluvčí vidí událost jako celistvou > aktér je mimo událost „byl bys padal“

2. TAM kategorie u spony

2.1. Strukturace TAM funkcí

Tab. 6: TAM hodnoty spony (2SG)

TAM	AS	AHI	PŘEKLAD
PRES	<i>sal</i>	<i>s'lal</i>	jsi
FUT	<i>aveha</i>	<i>oveha</i>	budeš
PRET	<i>salas</i>	<i>s'lalahi</i>	byl/a jsi
PRES.S	<i>aves</i>	<i>oves</i>	[závislé „budeš“]
PRET.S	<i>avi'lal (u'l'al)</i>	<i>ú'l'al</i>	[závislé „byl/a jsi“]
POT	<i>avehas</i>	<i>ovesahi</i>	byl/a bys
IRR	<i>avi'l'alas (u'l'alas)</i>	<i>ú'l'alahi</i>	býval/a bys byl/a
IMP	<i>av</i>	<i>ov</i>	buď

- PRES = présent
- FUT = futurum
- PRET = préteritum
- PRES.S[UBJ] = subjunktiv prézenta
- PRET.S[UBJ] = subjunktiv préterita
- POT = potencialis
- IRR = irrealis
- IMP = imperativ

Tab. 7: Srovnání TAM hodnot lexikálních sloves a spony (2SG)

TAM	SLOVESA	SPONA	TAM
PRES	<i>peres</i>	<i>sal</i> <i>aves</i>	PRES (– PRES.S)
FUT	<i>pereha</i>	<i>aveha</i>	FUT
AOR	<i>pe'l'al</i>	<i>salas</i> <i>avi'l'al (u'l'al)</i>	PRET (– PRET.S)
IMPF	<i>perehas</i>	<i>avehas</i>	POT
IRR	<i>pe'l'alas</i>	<i>avi'l'alas (u'l'alas)</i>	IRR
IMP	<i>per</i>	<i>av</i>	IMP

2.2. Subjunktiv

- závislé finitní tvary v konstrukcích s modálním významem
- v romštině definován syntaktickými kontexty, jen nepřímo spjat se sémantikou
šaj –, našti –, (kaj) te –

PRES	<i>sal</i>	<i>šaj aves</i>
FUT	<i>aveha</i>	<i>šaj aveha</i>
PRET	<i>salas</i>	<i>šaj avi'l'al</i>
POT	<i>avehas</i>	<i>šaj avehas</i>
IRR	<i>avi'l'alas (u'l'alas)</i>	<i>šaj avi'l'alas (šaj u'l'alas)</i>

PRES	<i>peres</i>	<i>šaj peres</i>
FUT	<i>pereha</i>	<i>šaj pereha</i>
AOR	<i>pe'al</i>	<i>šaj pe'al</i>
IMPF	<i>perehas</i>	<i>šaj perehas</i>
IRR	<i>pe'alas</i>	<i>šaj pe'alas</i>

- a) subjunktiv existuje u všech sloves, kromě PRES a PRET spony je homonymní s indikativem
- b) subjunktiv existuje jen u spony, kromě PRES a PRET je homonymní s indikativem
- c) subjunktiv existuje jen v PRES a PRET spony
- Selice: *šaj oves* ~ *šaj ssal* „můžeš být“ subjunktiv alternuje s indikativem

2.3. Struktura TAM paradigmatu spony

Tab. 8: Paradigma spony v někt. severocentrálních dialektch (2SG)

KOŘEN	„VID“	0	-A	-AS
S-	PFV	<i>s-al</i> PRES	–	<i>s-al-as</i> PRET
AV-		<i>av-il'-al</i> PRET.S	–	<i>av-il'-al-as</i> IRR
	N-PFV	<i>av-es</i> PRES.S	<i>av-eh-a</i> FUT	<i>av-eh-as</i> POT

- 2 supletivní kořeny
 - a) indikativní *s-*: PRES a PRET
 - b) neindikativní *av-* (< „přijít“): subjunktiv (PRES.S a PRET.S), kondicionál (POT a IRR), imperativ a také futurum [budoucí čas je blízký modalitě]

Tab. 9: Paradigma spony v jihocentrálních dialektch (2SG)

KOŘEN	„VID“	0	-A	-AHI
S-	PFV	<i>s-l'-al</i> PRES	–	<i>s-l'-al-ahi</i> PRET
Ú-		<i>ú-l'-al</i> PRET.S	–	<i>ú-l'-al-ahi</i> IRR
OV-	N-PFV	<i>ov-es</i> PRES.S	<i>ov-eh-a</i> FUT	<i>ov-es-ahi</i> POT

- 3 supletivní kořeny
 - a) indikativní *s-*: PRES a PRET
 - b) neindikativní *ov-* ~ *ú-* (< „stát se“)
 - ne-perfektivní *ov-*: PRES.S, POT, imperativ a také futurum
 - perfektivní *ú-*: PRET.S, IRR
- opozice vidu je u spony irelevantní, ale formální morfologické vztahy jsou budovány jako vidové vztahy u lexikálních sloves
 - perfektivní sada sufixů osoby/číslo (*-al-*) v indikativu, PRET.S a IRR
 - vlastní perfektivní sufixy (*-il'*, *-l'-*) v PRET.S a IRR a v jihocentrálních dialektch i v indikativu
 - v někt. dialektch (včetně všech jihocentrálních) supletivní perfektivní kmen (*ú-*) v PRET.S a IRR

ikonicitata

- a) spona: *způsob*(/„vid“) – „vid“ – „vid“/os./číslo – čas/způsob
 - b) lex. slovesa: *lex*(/vid) – vid – vid/osoba/číslo – čas/způsob
- *způsob* u spony je kategorií
 - i) „nehlubší“: indikativ vs. ostatní; i
 - ii) „nejmělčí“: kondicionál